

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej Justyny Doroszczyk pt. „Ewolucja rosyjskiej polityki antyterrorystycznej w latach 1991-2020” napisanej pod kierunkiem dr hab.

Daniela Boćkowskiego, prof. UwB na Wydziale Historii i Stosunków

Międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku

1. Uwagi ogólne o rozprawie

Opiniowana praca jest bardzo obszerna, posiada objętość 631 stron, ma typowy, tradycyjny układ wewnętrzny. Składa się z sześciu merytorycznych części, wstępu, zakończenia oraz bibliografii. Natomiast praca jest pozbawiona w użyteczne w trakcie lektury: spisy rysunków, tabel i wykresów (których zresztą w pracy nie dostrzegłem) oraz wykaz skrótów, których w pracy jest bez liku. Wymienione elementy ułatwiłyby lekturę rozprawy i analizę jej treści. Wykaz literatury (nazwany bibliografią) zawiera łącznie 382 pozycji w większości publikacji o charakterze naukowym w układzie alfabetycznym..

Do kwestii doboru literatury przez autorkę odniosę w dalszej części recenzji.

Wybór tematu rozprawy jest jak najbardziej właściwy. Ta problematyka, jak słusznie autorka zauważa we wstępie, dopiero od niedawna wzbudziła zainteresowanie badaczy. Recenzowana rozprawa ma charakter opracowania monograficznego. Badanie zjawiska w perspektywie czasowej a nie w ujęciu statycznym według mojej oceny pozwala na sformułowanie wartościowych postulatów w sferze poznawczej. Państwo jako podmiot odpowiedzialny za politykę bezpieczeństwa jest przedmiotem badań naukowych właściwie jest zdominowany przez przedstawicieli nauk prawnych, nauk o polityce i administracji a w mniejszym stopniu badań historycznych. Brakuje prac, które są wynikiem interdyscyplinarnych badań naukowych. Chciałbym z naciskiem

stwierdzić, że stanowi to poważną lukę (czy bardziej białą plamę) w naszej wiedzy na temat roli współczesnego państwa o charakterze autorytarnym w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego. Można mieć jedynie nadzieję, iż wraz utworzeniem nowej dyscypliny naukowej – nauk o bezpieczeństwie, która z natury ma charakter interdyscyplinarny będzie to owocowało wartościowymi pracami naukowymi poświęconymi tej problematyce. Temat pracy doktorskiej spełnia wszystkie wymagania pracy naukowo-badawczej i posiada w pełni charakter poznawczy. Przedmiot badań ma charakter interdyscyplinarny, gdyż problematyka polityki państwa w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego mieści się w zainteresowaniu politologów, natomiast zagadnienia związane z analizą systemu prawnego ustawodawstwa antyekstremistycznego są przedmiotem badań specjalistów prawa karnego

Reasumując należy stwierdzić, iż podjęta przez doktorantkę problematyka całkowicie zasługuje na to, aby być przedmiotem rozprawy doktorskiej.

2. Ocena metodologiczna rozprawy

Główny cel badawczy pracy został sformułowany w następujący sposób: „analiza i opracowanie poszczególnych elementów rosyjskiego systemu antyterrorystycznego...”. Doktorantka chyba zdecydowanie potraktowała ten aspekt metodologiczny w sposób uproszczony i po macoszemu. Właściwie skupiła się na sposobie rozwiązania problemu badawczego. Natomiast szczegółowe cele badawcze dostarczają pełną wiedzę co chce autorka pracy osiągnąć. Mam też wrażenie, że Autorka trafnie określiła sytuację problemową i odpowiednio wskazała przedmiot badań. Pozwoliło to na zidentyfikowanie problemu badawczego. Słusznie skupiła się na analizie ewolucji pozycji i uprawnień służb specjalnych i innych podmiotów w sektorze bezpieczeństwa państwa. Stosownie do tego doktorantka właściwie dobrała metody badawcze, które umożliwiły na weryfikację sformułowanych hipotez roboczych i przyjęcie właściwych wniosków i propozycji badawczych. Autorka dysertacji doktorskiej

we wstępie stwierdziła, że wykorzystaną jako metodę badawczą krytyczną analizę literatury przedmiotu oraz aktów prawnych.

Natomiast budzi pewne wątpliwości dobór literatury. Jak na wstępie wspomniałem w wykazie znajduje się 382 pozycji, w większości monografii i przyczynków naukowych. Przyjęta formuła ma charakter bibliografii selektywnej i stanowi autorski wybór pozycji naukowych, opisujących problematykę będącą przedmiotem recenzowanej rozprawy doktorskiej.

We wstępie poddano dość szczegółowej analizie dorobek publikacyjny w badanym obszarze. Ma ona charakter bardziej opisowy niż krytyczne odniesienie do ustaleń poszczególnych autorów. Słusznie zauważa, że problematyka sektora bezpieczeństwa Rosji w polskiej literaturze naukowej jest dość skromnie reprezentowana. Na uwagę zasługują publikacje Mirosława Minkiny ze środowiska siedleckich badaczy oraz przedstawiciela młodego pokolenia dr. Tomasza Grabowskiego, który zresztą na siedleckiej uczelni obronił pracę doktorską poświęconą terroryzmowi północnokaukaskiemu. Natomiast w niewielkim stopniu autorka rozprawy odwołuje się do literatury anglojęzycznej.

Ponadto chciałbym doktorantce też zasugerować bardziej dociekliwą analizę bibliograficzną, gdyż pozwala to zdiagnozować faktyczny stan naszej wiedzy na dany temat i bardziej krytycznie odnieść się do swoich hipotez i wniosków badawczych.

Pod względem formalnym praca nie budzi większych zastrzeżeń. Pod względem językowym i warsztatu naukowego praca przedstawia się na dobrym poziomie. Jest napisana językiem klarownym, ścisłym i precyzyjnym. Szkoda, że autorka nie wyposażyła ją w tabele, wykresy i ryciny, które na pewno podnoszą ogólną wartość opracowania.

3. Ocena merytoryczna pracy doktorskiej

Jak na wstępie praca składa się z sześciu merytorycznych części. Konstrukcja pracy jest właściwa. We wstępie autorka rozprawy w sposób jasny i logiczny uzasadnił wybór tematu. Następnie przedstawiła:

- przedmiot badań
- cel główny pracy i wynikający z niego cele szczegółowe
- główny problem badawczy i związane z nim problemy szczegółowe
- hipotezę główną i hipotezy cząstkowe

Następnie scharakteryzowała przyjętą strukturę wewnętrzną i ją racjonalnie uzasadniła. Natomiast brakuje mi analizy krytycznej stanu badań i dorobku publikacyjnego w zakresie przedmiotu badań.

Przechodząc do szczegółowej analizy treści rozprawy otwiera ją część I dysertacji, która została poświęcona historycznym uwarunkowaniom terroryzmu w Rosji. Zastosowaną cezurą czasową jest II połowa XIX wieku, kiedy to w Rosji terroryzm narodnicki oraz terroryzm anarchistyczny były jednym z głównych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Kolejny etap w ewolucji rosyjskiego terroryzmu wyznaczył początek XX wieku i rozwój ruchu robotniczego. W tej części rozprawy pominięto wątek tzw. terroryzmu narodowowyzwoleńczego reprezentowanego przez ruchy polityczne narodów uciskanych pod władzą carskiej Rosji, przede wszystkim Polaków. Jednak należy wysoko ocenić autorską analizę genezy i ewolucji politycznej organizacji o charakterze terrorystycznym na terenie Rosji i w początkach państwa sowieckiego. W pierwszej części rozprawy przedstawiono w sposób bardzo drobiazgowy, niekiedy gubiąc istotę problemu, rozwój instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa w Rosji carskiej od połowy XIX wieku i w nowym systemie polityczno-ustrojowym jakim była Rosja bolszewicka. Autorka wykazuje się bardzo szeroką wiedzą w tym zakresie, jednak odczuwam brak próby autorskiej oceny tworzącego się systemu bezpieczeństwa wewnętrznego Rosji. Zwłaszcza wzrostu roli cywilnego nadzoru (MSW) nad działalnością tych służb w II połowie XIX wieku wymaga

gruntownego wyjaśnienia. Należało też zwrócić uwagę na specyfikę działania rosyjskich służb bezpieczeństwa, stosowanych przez nich metod prowokacji czy też inspiracji działań nielegalnych. Można się odwołać do przykładu słynnego eserowca Azefa, czy też bogatej rosyjskiej literatury pięknej (np. w Biesach Fiodora Dostojewskiego). W III rozdziale tej części przedstawiono w sposób jasny zmiany w ustawodawstwie karnym Cesarstwa Rosyjskiego i ZSRR dotyczące przestępstw o charakterze terrorystycznym. Kolejna, druga część rozprawy poświęcona jest analizie przede wszystkim specyfiki definiowania przestępczości ekstremistycznej i terrorystycznej w rosyjskim ustawodawstwie. Autorka słusznie zauważa, że te dwa pojęcia w rosyjskim ustawodawstwie karnym nie mają ściśle określonego znaczenia. Analiza definicji prawno-karnych uwzględnia zarówno aspekty definicyjne przestępstwa ekstremistycznego, jak również zakres kryminalizacji tego typu zagrożeń wraz z sankcjami karnymi. W tych rozważaniach mający charakter prawno-kryminologiczny autorka wykazuje się dużymi umiejętnościami interpretacji przepisów prawnych. Ważnym uzupełnieniem dla analizy aktów prawnych są dokumenty o charakterze strategicznym, w których określano kierunki i sposoby działania w celu walki z działalnością ekstremistyczną i terrorystyczną. Natomiast budzi wątpliwość fakt, że przedmiotem analizy są akty prawne i dokumenty wytworzone i obowiązujące po 2000r. a nie od 1991r. czy po rozpadzie ZSRR

W kolejnej części rozprawy analizie została poddana przede wszystkim definicja kryminologiczna przestępczości terrorystycznej z uwzględnieniem penalizacji i aspektów charakteryzujących tego typu zagrożenie w Federacji Rosyjskiej. Kontekstem rozważań, a zarazem materiałem badawczym, są poszczególne ustawy przedmiotowe konstruujące rosyjski system antyterrorystyczny, do których należy ustawa federalna „O walce z terroryzmem” (1998), ustawa federalna „O przeciwdziałaniu terroryzmowi” (2006).

W czwartej części rozprawy pt. „Struktura i funkcje rosyjskiego systemu antyterrorystycznego” przedstawiono analizę systemową ewolucji modelu organizacyjno- funkcjonalnego zwalczania terroryzmu w Rosji. Jednak w treści tego rozdziału brakuje przedstawienia procesowego na rzecz statycznej analizy badanego problemu. Ponadto stwierdzam dość swobodne traktowanie siatki pojęciowego, co utrudnia krytyczną ocenę rozprawy. Początkowo posługuje się pojęciem bezpieczeństwa państwowego, a z kolei omawiając Strategię z 31 grudnia 2015r. pojawia się pojęcie bezpieczeństwa narodowego. Ten problem pogłębia w kolejnych rozdziałach gdy autorka używa pojęcia służby bezpieczeństwa. Liczyłbym na jasną interpretację tych pojęć. Na czele piramidy systemu antyterrorystycznego w Rosji stoi Narodowy Komitet Antyterrorystyczny Federacji Rosyjskiej – podmiot utworzony decyzji Prezydenta, a na czele którego stoi szef FSB, natomiast jej członkami są „konstytucyjni” ministrowie. Jest to bardzo specyficzne rozwiązanie ustrojowe typowe dla Rosji putinowskiej. Stanowi też potwierdzenie pozycji i roli służb specjalnych, zwłaszcza FSB w systemie władzy tego kraju. Natomiast budzi moją wątpliwość wyodrębnienie w rozdziale IV tej części rozprawy tzw. służb bezpieczeństwa zaangażowanych w walkę z terroryzmem. Wśród nich znalazły się typowe służby specjalne (wywiad wojskowy i cywilny oraz Federalna Służba Migracji, który jest typowym podmiotem administracji państwowej. Autorka posługuje się nieaktualną nazwą podmiotu odpowiedzialnego za bezpieczeństwo i porządek publiczny w kraju. Od 2011r. nie jest to Milicja – tradycyjna nazwa służby w krajach komunistycznych a Policja, która została utworzona na podstawie Ustawy „O Policji” nr 3-FZ z dnia 7 lutego 2011 roku, która określa kierunki działania rosyjskiej Policji, funkcje, uprawnienia, a także tryb postępowania funkcjonariuszy Policji w różnych sytuacjach. W akcie prawnym stwierdzono, że celem Policji jest ochrona życia, zdrowia, praw i wolności obywateli Federacji Rosyjskiej, cudzoziemców i bezpaństwowców przebywających na terytorium Federacji Rosyjskiej, zwalczanie przestępczości,

ochrona porządku publicznego i mienia oraz zapewnienie bezpieczeństwa publicznego.

W części V analizie poddano - przede wszystkim specyfikę uwarunkowań islamskiego fundamentalizmu religijnego na Kaukazie Północnym, który uchodzi za region stanowiący zarzewie działalności terrorystycznej w Rosji. Ze względu na swoją specyfikę religijną region ów stanowi źródło terroryzmu etnoreligijnego w Federacji Rosyjskiej. Fenomen terroryzmu kaukaskiego został przedstawiony jako terroryzm determinowany przez osobne źródła, partykularne cele i cechy określające metody działania jak i przeprowadzania ataków terrorystycznych. Jednak rozpoczęto rozważania od przedstawienia specyfiki sytuacji w trakcie rozpadu ZSRR, gdy zaczęły się rodzić ideologie nacjonalistyczne dość często powiązane z religijnymi konotacjami. Te uwarunkowania sprzyjały działaniom o charakterze terrorystycznym.

Ostatnia część rozprawy poświęcona została omówieniu roli, znaczenia, kompetencji Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jej zasadniczej pozycji w rosyjskim systemie antyterrorystycznym. Jest to całkowicie uzasadnione, gdyż jak wynika z dotychczasowej lektury pracy doktorskiej FSB odgrywa newralgiczną rolę w walce z terroryzmem w Federacji Rosyjskiej.

W pierwszym rozdziale przedstawiono ewolucję instytucji bezpieczeństwa zajmujących się szerokorozumianą działalnością ekstremistycznej. Początek dał Zarząd V KGB utworzony na początku lat sześćdziesiątych w czasach Andropowa. Kolejne zmiany miały miejsce już po rozpadzie ZSRR i można ten okres nazwać czasem chaosu i poszukiwania rozwiązań ustrojowych adekwatnych dla nowych wyzwań typowych dla rządów Borysa Jecyna. Pewnym przełomem było utworzenie Federalnej Służby Kontrwywiadu Federacji Rosyjskiej w 1993r., której aktywności skupiała się na typowych zadaniach służb specjalnych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa.

Dwa lata później w jej miejsce powołano do życia Federalną Służbę Bezpieczeństwa, która jest przedmiotem szczegółowej analizy autorki rozprawy doktorskiej, zaczynając od dekretu Prezydenta Federacji Rosyjskiej z 23 czerwca 1995 roku nr 633, ustawa nr 40-FZ z 3 kwietnia 1995 roku „O Federalnej Służbie Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej”, następnie w zakresie działalności operacyjno-śledczej realizowanej FSB dokumentem o kluczowym znaczeniu jest ustawa federalna nr 144-FZ „O działalności operacyjno-śledczej” z 12 sierpnia 1995r. istotnym dokumentem wyznaczającym rolę działalności FSB FR w zakresie walki z terroryzmem są działania i kompetencje służbowe w ramach Służby Ochrony Porządku Konstytucyjnego i Walki z Terroryzmem FSB FR (SZKSBT FSB FR). Znaczenie FSB FR zostało poddane analizie również z uwzględnieniem dominującej roli struktury w organizacji i koordynacji działań w ramach Narodowego Komitetu Antyterrorystycznego (NAK FR) w świetle zapisów dekretu prezydenckiego nr 116 z 15 lutego 2006 roku „O środkach przeciwdziałania terroryzmowi” .

Należy ocenić wysoko sposób przedstawienia ewolucji służb specjalnych w zakresie walki z ekstremizmem politycznym i terroryzmem oraz charakterystykę regulacji prawnych określających pozycję Federalnej Służby Bezpieczeństwa w systemie bezpieczeństwa państwowego Federacji Rosyjskiej.

4. Podsumowanie recenzji doktorskiej

Reasumując, swoje sugestie i opinie na temat ocenianej rozprawy doktorskiej autorstwa Justyny Doroszczyk jestem pod wrażeniem ogromu zebranego materiału źródłowego, przede wszystkim różnego charakteru aktów prawnych oraz rosyjskojęzycznej literatury przedmiotu. Autorka wykonała tytaniczną pracę w tym zakresie. Natomiast brakuje mi prób własnych interpretacji oraz dość krytycznego podejścia do analizowanych dokumentów i źródeł. Mam też wrażenie, że autorka momentami nie była w stanie panować nad zgromadzonym materiałem i w niektórych miejscach zakrada się chaos. Myślę, że on wynika z faktu iż dość swobodnie posługuje się terminologią

związaną z bezpieczeństwem. Jej rozumienie przez decydentów rosyjskich i autorów publikacji z tego kręgu kulturowego dość mocno odbiega od traktowania tej problematyki przez specjalistów świata zachodniego. Pomimo tych uwag, mimo wszystko uważam, że mamy do czynienia z wartościowym opracowaniem naukowym.

5. Wniosek końcowy

Podsumowując swoje rozważania należy stwierdzić, iż recenzowana praca prezentuje się pod względem formalnym i merytorycznym na przyzwoitym poziomie. Można się tylko cieszyć, iż powstało wartościowe naukowe opracowanie podejmujące problematykę bezpieczeństwa wewnętrznego państwa nie tylko przez pryzmat nauk prawnych. Po pewnych zmianach i poprawkach zasługuje ono na publikację.

Z związku z tym, stwierdzam, iż praca mgr Justyny Doroszczyk w pełni odpowiada warunkom stawianym rozprawom doktorskim zgodnie obowiązującymi regulacjami prawnymi w tym zakresie. W związku z tym stawiam wniosek o dopuszczenie jej do publicznej obrony.